

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Haiduci și tâlhari : contribuții de mitologie și antropologie istorică / Daniel Dieaconu, Viorel Nicolau, Alexandru Ioan Ungureanu, Emil Pedemonte Juncănaru ; pref.: Lucian Strochi. - Piatra-Neamț : Cetatea Doamnei ; Florești : Limes, 2013

ISBN 978-606-643-071-5

ISBN 978-973-726-740-5

I. Dieaconu, Daniel

II. Nicolau, Viorel

III. Ungureanu, Alexandru

IV. Juncănaru, Emil Pedemonte

V. Strochi, Lucian (pref.)

94(498)

323.269.6

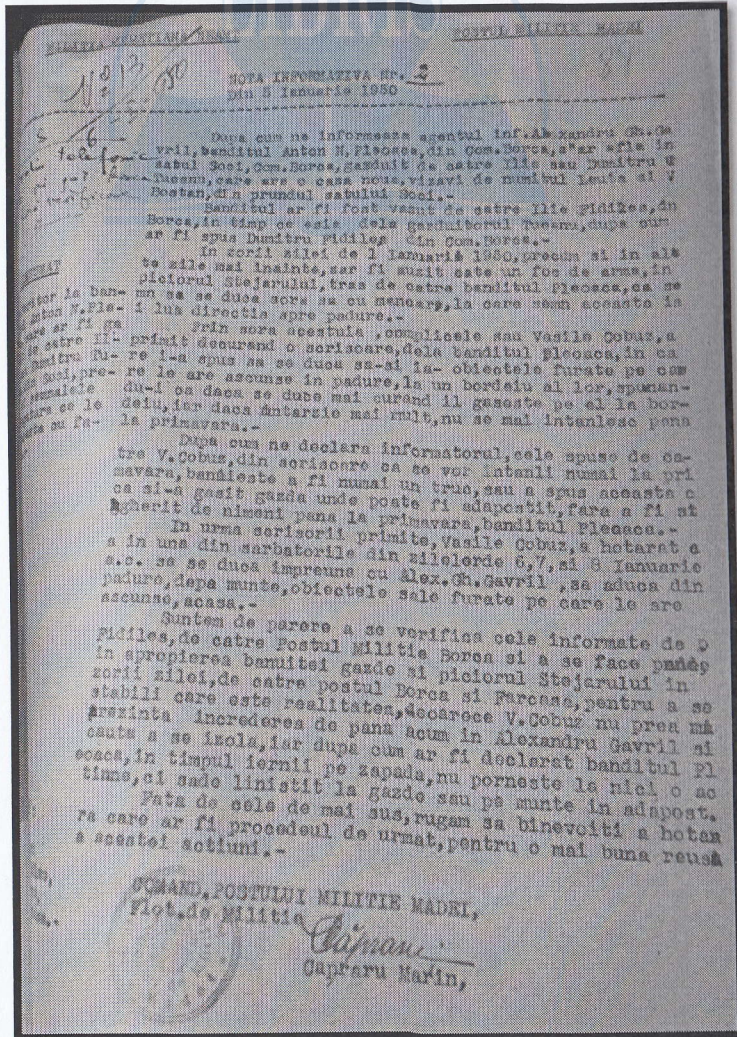
**HAIDUCI ȘI TÂLHARI –
CONTRIBUȚII DE
MITOLOGIE ȘI
ANTROPOLOGIE
ISTORICĂ**

Editura Limes

Editura Cetatea Doamnei

2013

CUPRINS

Fildă dintr-un dosar al Militiei Neamț din 1949, cu referire la banditul Pleocacă

I. Prefată.....p. 5

II. Introducere. Istoricul cercetării. Tipologia surselor de informare.....p. 15

III. Capitolul I – Haiduci sau Tâlhari?! Haiduci și tâlhari.....p. 27

1. Cine sunt cei care au devenit haiduci? Cine a luat calea codrului? Ce i-a mânat spre haiducie?.....p. 39

2. Care sunt cei care trebuie pedepsiți? Care sunt cei care trebuie jefuiți?..... p. 42

3. Femeile și haiducii. Femeile-haiduci..p. 47

4. Trădarea.....p. 52

5. Înfațișarea.....p. 55

6. Ceata și căpitanul.....p. 59

7. Codrul și haiducii.....p. 60

8. Pedepsele. Temnița. Poterile. Moartea.....p. 67

9. Poporul și haiducii. Baladele, legendele și cântecele haiducești.....p. 79

10. Haiducii și însușirile lor suprafirești. Credințe și superstiții populare.....p. 85

IV. Capitolul II – Haiducia în Balcani.....p. 90

V. Capitolul III – Tâlhari și haiduci în Țările Române până la secolul fanariot.....p. 97

VI. Capitolul IV – Tâlhari și haiduci în timpul fanarioților.....p. 115

VII. Capitolul V – Haiduci și tâlhari de la „Zaveră” la revoluția pașoptistă.....p. 131

1. La „Zaveră” și în timpul domniilor pământene.....p.143

*Se cuvine să spunem câteva lucruri și despre autorii acestui volum. Doctorul în istorie Daniel Dieaconu a realizat, singur sau în colaborare, numeroase cărți dedicate ținutului Neamțului, unor minorități sau fenomene politico-sociale, între care amintim: *De la călăi la lăutari –istoria țiganilor din Țările Române, Rromii (țiganii) din România. Abordare istorico-geografică, Evreii din Moldova de Nord de la primele așezări până în anul 1938, Călători români și străini la muntele Ceahlău (părțile I-IV), Realitatea unui mit. Corneliu Zelea Codreanu, Orașul mării dintre munți: Bicaz 400, Mitologie și creștinism la muntele Ceahlău etc.*; inginerul Viorel Nicolau a realizat câteva cărți în colaborare, dar meritul său principal este generozitatea cu care ilustrează lucrări științifice și literare cu imagini, cărți poștale, FDC-uri, gravuri, litogravuri, toate aparținând formidabilei sale colecții ce acoperă mai bine de un secol de istorie națională; **Alexandru Ioan Ungureanu**, cadru militar, specialist în telecomunicații, care a asigurat documentarea în arhivele din București; **Emil Pedemonte Juncănar**, master în istorie, profesor la Liceul Lăzăr Edeleanu din Năvodari. Nu există niciun capitol care să aparțină unui singur autor. S-a lucrat într-un admirabil spirit de echipă, fiecare autor aducându-și o contribuție importantă la documentarea și realizarea fiecărei pagini de manuscris, echilibrul lucrării fiind asigurat de Daniel Dieaconu.

Prof. dr. Lucian Strochi

Introducere. Istoricul cercetării. Tipologia surselor de informare

Demersul nostru publicistic și-a dorit să acopere o zonă mai puțin „bătătorită” a istoriografiei românești. Se concentrează asupra a două fenomene care se întrepătrund de-a lungul istoriei: haiducia și tâlhăria. Nu ne propunem o delimitare strictă, nici n-am putea avea prea mulți sorți de izbândă, dar în lumina unor documente, a unor mărturii scrise sau a unor surse orale, încercăm să aflăm dacă unii sau alții dintre protagoniștii cărții noastre sunt tâlhari sau haiduci, însă cei care veți decide sunteți, desigur, dumneavoastră, cititorii.

O astfel de temă, care să surprindă istoria haiduciei și a tâlhăriei în spațiul românesc, nu a beneficiat de o cercetare serioasă, după cum remarca antropologul Toader Nicoară în articolul de deschidere a volumului *Haiducie, brigandaj și disciplinare socială*¹, deoarece în timpul regimului comunist, istoriografia nu a acordat o atenție deosebită acestor fenomene, căci „românul nu fură, românul nu e hoț”². Apărea doar haiducul ca luptător de clasă, luptător pentru justiție socială, o imagine în ton cu ceea ce își doreau mai marii zilei.

Istoriografia a rămas din acest punct de vedere în urma literaturii și această temă oferă un câmp larg de cercetare și abordări diverse. Acesta a fost unul dintre motivele care ne-au făcut să ne îndreptăm spre această temă. Dar nu mai puțin faptul că regiunea noastră, munții Neamțului, a adăpostit de-a lungul veacurilor mai multe bande și căpitani vestiți, iar amintirea lor încă mai stăruie în satele de la poalele Ceahlăului.

¹ T. Nicoară, *Haiducie, brigandaj și disciplinare socială*, în „Caiete de Antropologie Istorică – haiducie, brigandaj și disciplinare socială”, an IX, nr. 1, (16), ian.-iun. 2010, Ed. Accent, Cluj, pp. 3-4

² *Ibidem*. Să menționăm însă excelenta lucrare lui S.I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, Ed. Enciclopedică, București, 1969

Poveștile lor le-am auzit de mici și, tot mici fiind, am participat la piesele de teatru folcloric haiducesc (cu o bogată tradiție în munții noștri), încălțând opincile și îmbrăcând ițarii, cămașa, bunda, încingând chimirul, luând geanta „cu unghii” (de mistreț) de-a șoldu’. Și astăzi, în sate, de Anul Nou, bande alcătuite de gospodari, dar și de copii, merg din casă-n casă cu cântece și balade moștenite din bătrâni, iar la Bobotează, merg la biserică, unde mai fac o piesă și primesc blagoslovire de la preot și pentru un an „haiducii se liniștesc”.

Fiind o temă la care istoriografia a rămas datoră față de beletristică, cele mai importante pentru cercetare au fost creațiile populare, un bogat tezaur de balade, doine, cântece, povești și legende. Haiducii și faptele lor au intrat și în literatura cultă, încă din prima jumătate a veacului al XIX-lea, iar la sfârșitul veacului deja deveniseră „la modă” nuvelele haiducești.

Am încercat să ilustrăm caracterele generale ale fenomenului: cine a ajuns în codri, cine erau cei care trebuie pedepsiți, căpitanul, ceata, femeile-haiduci, înfățișarea, armele, însușirile suprafirești, legăturile dintre codru, popor și haiduci sau tâlhari, dorind a afla care ar fi trăsăturile ce diferențiază pe tâlharul ordinar de haiduc.

Leagănul „haiduciei clasice”, cum se exprima un cercetător care a dedicat mare parte din opera sa istorică acestui fenomen – S.I. Gârleanu –, a fost sud-estul Europei și am considerat firesc să prezentăm un scurt capitol dedicat unor figuri marcante ale haiduciei în Balcani și legăturile lor cu țările române: Baba Novac, Raț, Hagi Prodan, Nicola Abras, Stoian Inge sau Gheorghe Cârjaliul.

Secolul al XVII-lea a fost prezentat cu tâlharii și haiducii săi din țările române, arătând că dese războaie și năvăliri străine (cazaci, tătari, polonezi, turci) au adus perioade de instabilitate politică, de lipsă a autorității și a proliferat tâlhăritul, ducând și la ridicarea unor haiduci care să-i apere pe sârmani de asuprirea străinilor, dar și a pământurilor. La răscruce de veacuri, în Transilvania, s-au ridicat haiduci în

sprijinul țăranilor români și cel mai prezent în literatura populară a fost Pinteza Viteazul, un haiduc ce a ajuns să fie și istorie și legendă deopotrivă.

În secolul fanariot, mulți au fost țăranii care au luat calea codrului, luptând după puterile lor împotriva unui regim exploatare, cu o fiscalitate excesivă, cu imixtiune străină în treburile interne, cu o implicare masivă a elementului grecesc în administrație, la care s-au adăugat îndelungatele războaie ruso-austro-turce, care au făcut din țările române subiect de dispută între marile imperii, spațiu de manevră și de război. Îi amintim pe Boghean, Toma Alimoș, Bachir, Grozovan, Lăpușnean, iar spre 1800, Ion Darie Pomohaci, Ștefan Bujor, Iancu Jianu, Voichița, Vasile cel Mare ș.a. Sunt haiducii care au intrat alături de vestitul Codreanu în literatura cultă, faptele lor inspirând poeme, nuvele și chiar romane.

La 1821, haiducii români, dar și greci, sârbi sau bulgari, s-au alăturat lui Tudor Vladimirescu: Iancu Jianu, Ghiță Haiducul, Gheorghe Cârjaliul, Iordache Olimpiotul, Hagi Prodan sau Stoian Inge. După înfrângerea de la Drăgășani și a ultimelor rămășițe eteriste în Moldova, în munți au rămas foști căpitani de-ai lui Tudor, înfruntând pe soldații turci și puterile pământene. Dintre marii căpitani de haiduci de după 1821 amintim pe Ion ăl Mare, Gheorghe Gheorghelaș, Lungu, Tunsu și Grozea, cărora le-am schițat scurte portrete, insistând mai mult pe figura legendară a nemțeanului Ion Pietraru, beneficiind și de studiile lui Alecu Russo, Wilhelm de Kotzebue și Radu Rosetti.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, presa a fost cea care a dat notorietate unor „bandiți” ai vremii precum Licinsky, Dragoș Costachie, Zdrelea și Mărunțelu, Sedecaru, Lache și Băbeanu. Un alt nemțean, Ion Florea, ne apare ca haiduc (și asta nu numai din patriotism local) la sfârșit de veac. Și tot din județul Neamț, la începutul veacului al XX-lea, Pantelimon Toader a fugit în munți în urma unor nedreptăți și,

după o scurtă și tumultuoasă haiducie, a fost protagonistul unui proces amplu mediatizat de presa timpului și apoi achitat.

Am continuat cu prezentarea bandelor interbelice, insistând pe figura foarte cunoscută în epocă a lui Coroi, alături de alți bandiți (sau haiduci) din zona Neamțului, încheind cu povestea bandei fraților Baltă. Am alăturat acestui studiu o antologie (de fapt doar două piese de teatru popular haiducesc – „Banda lui Bujor” și „Banda lui Jianu”).

O relativă taxonomie a surselor de informare ar putea urmări mai multe direcții:

- surse de arhivă;
- colecții de documente;
- studii de istoria românilor, generale sau concentrate pe anumite teme sau perioade;
- literatură populară, culegeri scrise și mărturii orale;
- literatură cultă generală, unde aflăm și referiri la tema noastră;
- literatură cultă despre haiduci: nuvele, povestiri, romane;
- studii istorice dedicate acestei teme.

Vom încerca să prezentăm sursele de informare folosite, întocmind în același timp și un istoric al cercetării.

Cântecele, doinele, baladele, legendele, poveștile despre haiduci sunt vechi, apărute încă din timpul cât trăiau haiducii și se întâmpla ca aceștia să audă lăutarii cântându-le faptele proprii sau chiar unii dintre ei își făceau singuri cântecele, precum Ion Pietraru. Ele s-au transmis din generație în generație; erau cântate de lăutari în cârciumi, la nunți și alte petreceri ale țăranilor și ale boierilor. Înainte de jumătatea veacului al XIX-lea, a început opera de culegere a folclorului de către cărturari de seamă ai neamului nostru: Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi sau Mihail Kogălniceanu. Aceștia au publicat primele balade haiducești și primele povestiri despre haiduci, despre cei ai timpului lor

(Grozea, Tunsu, Pietraru), dar și despre cei de dinainte (Codreanu, Bujor, Toma Alimoș). Vasile Alecsandri publica prima sa baladă culeasă din popor în 1844 și sub titlul „Groza”, în care povestea sfârșitul tragic al haiducului Nicolae Grozea, iar Alecu Russo scria despre Pietraru, Bujor sau Grozea.

Mihai Eminescu, G. Dem-Teodorescu, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Ovid Densușianu, Nicolae Densușianu, Simion Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca, Dimitrie Dan au cules folclor și în cărțile lor au apărut balade, cântece și legende haiducești. G. Dem-Teodorescu culege cele mai multe dintre baladele știute despre haiduci de la un lăutar țigan, Petrea Solcanu, iar legendele și poveștile despre haiduci sunt publicate în revistele timpului de învățători, preoți sau mari culegători de folclor ca Elena Niculiță-Voronca, Simeon Florea Marian, Simion Teodorescu Kirileanu, Artur Gorovei ș.a.

Coperta cărții lui N.D. Popescu din 1893

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, o adevărată „modă” s-a născut: cea a nuvelor haiducești, cu mare priză la oamenii de rând mai mult sau mai puțin știutori de carte. Erau îmbogățite cu frumoase ilustrații și îmbinau istoria cu legenda.

N.D. Popescu (născut la 1842, mort la 1921) a fost un funcționar al statului care a avut acces la arhive și a prezentat multe fapte reale, pe lângă ficțiune. A fost un prolific autor de nuvele istorice, multe dintre ele haiducești, fiind apreciate și de Mihail Sadoveanu, care își amintea că a început a citi odată cu nuvelele lui N.D. Popescu, începând cu „Tunsu' haiducul”³. A.D. Xenopol, în articolul *Noutăți literare* din „Voința Națională”, an II, nr. 350, din 1 octombrie 1885, vedea în aceste nuvele haiducești un stil care lasă de dorit, „mai jos decât mediocre, dar foarte gustate de clasa numeroasă a poporului, dar necunoscute de așa numita societate cultă”. N.D. Popescu a scris despre haiduci, dar și despre tâlhari, autorii unor fapte groaznice, precum Mihale Bunea⁴. Pentru N.D. Popescu haiducii au fost eroi naționali în timpul fanarioților sau în veacul de dinainte, dar odată cu domniile pământene, el considera că „haiducia devine hoție, tâlhărie, pe care orice bun patriot trebuie să o combată”⁵. Haiducii săi sunt luptători împotriva fanarioților precum Miu Haiducul⁶, sau împotriva rușilor ca Ștefan Bujor⁷ ori a grecilor precum Codreanu⁸ sau Iancu Jianu⁹. Trei nuvele au

³M. Sadoveanu, *Poezia populară*, ed. de P. Ursache, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 97

⁴Vezi pe larg N.D. Popescu, *Tâlhăriile lui Mihale Bunea*, Ed. Libr. H. Steinberg, București, 1894

⁵N.D. Popescu, *Isprăvile tâlhărești ale lui Nicolae Grozea, Dumitru Lungu și Ioniță Tunsu*, Tip. Concurența, București, 1909, p. 5. Constatăm că deja autorul îi numește pe cei trei tâlhari, deși pentru omul din popor au fost haiduci.

⁶N.D. Popescu, *Miu Haiducul, o pagină din epoca fanarioților*, Ed. Libr. Ciurcu, Brașov, 1893

⁷N.D. Popescu, *Rezboiul dintre haiduci și ruși*, Ed. Libr. Ciurcu, Brașov, 1892

⁸N.D. Popescu, *Codreanu Haiducul*, Ed. Libr. Ciurcu, Brașov, 1882

⁹Nuvelele dedicate lui Iancu Jianu au cunoscut mai multe ediții din 1868 și 1869 (când s-au publicat *Iancu Jianul, zapciu de plasă și Iancu Jianu, căpitan de haiduci*), ca apoi în 1873 și 1881 să fie publicate în „Călindariu pentru toți”. În 1892 și 1893 au

mai fost dedicate lui Ștefan Bujor: *Boierii haiduci*, *Bujor haiducul* și *Moartea lui Bujor*.

Un alt autor, care a realizat nuvele haiducești, a fost T.M. Stoenescu, care a scris *Corbea. Nuvelă originală și Drăgușin Haiducul*, publicate la Editura Ciurcu din Brașov în 1892 și 1893.

I. Ighel-Deleanu a scris despre Simion Licinsky, celebrul bandit din Dobrogea¹⁰, iar Constantin Prutianu scria în 1895 *Tâlharii Tecucului, Tutovei, Putnei, Bacăului și Covurluiului*¹¹. Panait Macri scria la 1901 despre bandiții Lache și Băbeanu, dar și despre femeile criminale ale timpului¹². Interesant este faptul că fiul său, Panait P. Macri, a dus mai departe această preocupare, am aflat o nuvelă despre haiducul Bostan, la fel, frumos ilustrată, datând din 1933¹³. Trebuie menționate povestirile lui Radu Rosetti despre Ștefan Bujor și Ion Pietraru, la care a folosit, atât mărturii orale, cât și documente ale autorităților vremii, unele dintre ele publicate fragmentar¹⁴ și, de asemenea, multe informații se află în monumentală lucrare a lui Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași urmată de o serie de*

apărut noi ediții (acestea din urmă le-am consultat noi și am folosit și ilustrații din ele).

¹⁰I. Ighel-Deleanu, *Moartea banditului Simion Licinsky, roman criminal*, Ed. Libr. H. Steinberg, București, 1891

¹¹C. Prutianu, *Tâlharii Tecucului, Tutovei, Putnei, Bacăului și Covurluiului*, Tip. I. Binder, București, 1895

¹²P. Macri, *Groaznicii bandiți Lache și Băbeanu*, București, 1901; Idem, *Din fundul ocnelor (închisoarea de femei de la Plătărești)*, București, 1904

¹³P.P. Macri, *Bostan, haiducul de peste Milcov*, Ed. Cultura românească, București, 1933

¹⁴R. Rosetti, *Povești moldovenești*, Ed. Viața Românească, Iași și idem, *Alte povești moldovenești*, Ed. Viața Românească, Iași, 1922